

ВСТУП

*Педагогіка — це майстерня,
а психологія — інструмент, яким
там працюють.*

А. Макаренко

Освіта ХХІ століття — це освіта, основою якої є розвиваюча, культурно-творча домінанта і виховання особистості, яка вміє застосовувати здобуті знання, критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, прагне вдосконалити власне життя і життя своєї держави.

Для кожної країни досить значущим є все, що пов'язано з формуванням інтелектуальної еліти. Від вирішення цього завдання багато в чому залежить розвиток країни та нації. З'явилася нагальна потреба суспільства у творчих, діяльних та обдарованих, інтелектуально й духовно розвинених громадянах.

Головним завданням закладу освіти є формування всебічно розвиненої особистості, здатної реалізувати свої знання та вміння в подальшому житті. Невід'ємною ланкою системи роботи закладу є психологічна служба, яка має сприяти створенню комфортних умов для розвитку обдарованих дітей та саморозвитку і реалізації творчого потенціалу вчителів.

Управління знаннями, керування почуттями та емоціями, вміння мобілізувати свій творчий потенціал, розподіляти навантаження, правильно організовувати свій час, бути стійким до стресових ситуацій — це те, що скріплює всі цеглинки, якими людина викладає свою дорогу до успіху. В цьому й допоможе учням психолог закладу освіти.

Обдаровані діти — дуже цінна, але досить тендітна частина нашого суспільства, яка у своєму розвитку наражається на особливий ризик.

Обдарована дитина — це не лише радість у сім'ї, але й специфічні проблеми, пов'язані з її вихованням, організацією її взаємодії з однолітками й дорослими.

Робота з обдарованою дитиною — це завдання, що вимагає узгодження дій багатьох фахівців, центральне місце серед яких посідають психологи.

Напрями роботи з педагогами і батьками обдарованої дитини

1. Контроль за нервово-фізичним навантаженням дитини. Обдаровані діти часто зовні досить стійкі до перевантажень, і дорослим важко перебороти спокусу вкласти в дитину якнайбільше інформації. Тим часом перевантаження для неї так само небезпечні, як і для будь-якого іншого школяра.

2. Консультативна і просвітницька робота з дорослими, яка передбачає низку завдань. Перш за все необхідно стежити за тим, щоб дорослі не експлуатували здібності дитини на шкоду іншим її інтересам і віковим потребам, не перетворювали її на вузькоспеціалізовану високопродуктивну машину. У цьому плані психологу треба стояти на сторожі інтересів дитини як особистості, яка має безліч потреб, яка вирішує різноманітні вікові й індивідуальні завдання, навіть якщо вони заважають розвиватися її основному таланту.

3. Орієнтування педагогів на цілісний розвиток дитини, зокрема тих сторін її психіки, у яких вона не виявляє себе яскраво. Як показує досвід, це завжди легко сприймається батьками звичайної дитини, але часто викликає протест у дорослих, що опікуються обдарованим школярем.

4. Консультативна допомога психолога, спрямована на вироблення педагогами й батьками стилю ефективного спілкування з обдарованою дитиною, адекватної оцінки її вчинків, розуміння її поведінкових проявів. Це завжди ускладнюється тим, що дорослі несвідомо порівнюють таку дитину з її однолітками, бачать її особливості і не завжди готові погодитися з її правом бути не такою, як усі.

5. Методична допомога педагогам, яка полягає у підготовці й реалізації індивідуальної програми навчання обдарованої дитини. За допомогою діагностики й спостереження за дитиною психолог може з'ясувати найбільш сильні сторони пізнавальної діяльності дитини, її інтереси і тим самим допомогти педагогам орієнтуватися у виборі матеріалу й доборі його змісту. Психолог може брати участь у виробленні загальної логіки навчання обдарованої дитини, визначенні послідовності тем, темпу їх ускладнення.

У сучасному світі на перший план виходять цінності особистісного розвитку й самореалізації. Робота з обдарованими дітьми є одним із варіантів реалізації права особистості на індивідуальність.

Обдаровані діти проявляють себе в різноманітних інтелектуально-творчих конкурсах, турнірах, олімпіадах. Завдання до них є

складними та мають творчий характер. Крім того, ці завдання незвичні для учнів, мають свої особливості та специфічні прийоми вирішення. Емоційне напруження посилюється, до того ж незвичними умовами проведення та обмеженістю часу на виконання завдань.

Учні, які беруть участь в інтелектуально-творчих змаганнях та конкурсах, потрапляють у стресову ситуацію, що характеризується пригніченістю настрою та нестабільним емоційним станом. Стрес може бути пов'язаний із особливостями самооцінки учасника олімпіади. Усі ці чинники викликають тривожність, що може призвести до дезорганізації діяльності, зниження концентрації уваги і працездатності, розгубленості. Тому дуже важливу роль тут потрібно відводити психологічній службі, яка має забезпечити повноцінну психологічну підтримку, побудовану на принципах активної взаємодії всіх учасників підготовки олімпійців.

Саме це і стало мотивом до створення посібника, який допоможе психологам у проведенні занять з педагогами та учнями при підготовці до олімпіад, конкурсів, турнірів, а також стане в пригоді вчителям, які працюють з обдарованими дітьми.

РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ТРУДНОЩІ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

Обдарованість — це системна якість психіки, що розвивається протягом усього життя і визначає можливість досягнення людиною більш високих результатів в одному чи кількох видах діяльності в порівнянні з іншими людьми.

Обдарована дитина — це дитина, яка вирізняється яскравими, іноді видатними досягненнями (або має внутрішні передумови для таких досягнень) у тій чи іншій сфері діяльності.

На сьогодні більшість психологів визнають, що рівень, якісна своєрідність і характер розвитку обдарованості — це завжди результат складної взаємодії спадковості (природних задатків) і соціального середовища. У той же час не можна заперечувати і роль психологічних механізмів саморозвитку особистості, що лежать в основі формування та реалізації індивіда.

Та чи інша дитина може виявляти особливу успішність у досить широкому спектрі діяльності. Навіть в одній і тій самій діяльності різні діти можуть виявляти своєрідність своєї обдарованості залежно від її аспектів. Існує багато видів і форм обдарованості, оскільки психічні можливості дитини надзвичайно пластичні на різних етапах вікового розвитку.

Обдарованість дитини часто проявляється в успішній діяльності стихійного, самодіяльного характеру. Наприклад, дитина, яка захоплюється технікою, вдома створює свої моделі, але її заняття ніяк не стосуються шкільної діяльності. Інша дитина складає вірші або оповідання, але не хоче демонструвати їх педагогу. Робити висновок про обдарованість дитини слід не лише за її шкільною навчальною діяльністю, а й зважаючи на її позашкільні справи, а також ініційовані нею самою форми діяльності.

Аналізуючи особливості поведінки дитини, педагог, психолог, батьки повинні робити своєрідний допуск на недостатнє знання дійсних можливостей дитини, розуміючи при цьому, що існують обдаровані діти, яких вони поки могли не помітити.

З другого боку, обдарованість не завжди можна відрізнити від навченості (або ширше — ступеня соціалізації), яка є результатом більш сприятливих умов життя дитини. Зрозуміло, що за рівних внутрішніх можливостей дитина із сім'ї з вищим соціально-економічним статусом матиме вищі досягнення в порівнянні з дитиною, для якої не були створені відповідні умови.

Оскільки обдарованість у дитячому віці можна розглядати як потенціал психологічного розвитку стосовно наступних етапів життєвого шляху особистості, слід враховувати складність самої проблеми обдарованості. Вона пов'язана зі специфікою дитячої обдарованості (на відміну від обдарованості дорослої людини). Обдарованість конкретної дитини — значною мірою умовна характеристика. Найвидатніші здібності дитини не є прямим і достатнім показником її досягнень у майбутньому. Не можна ігнорувати те, що ознаки обдарованості, виявлені в дитячі роки, навіть за найбільш, здавалося б, сприятливих умов можуть або повільно, або досить швидко зникнути. Необхідно враховувати цю обставину під час організації практичної роботи з обдарованим дітьми. Не потрібно вживати словосполучення «обдарована дитина» як констатацію статусу певної дитини. Очевидним є драматизм психологічної ситуації, коли дитина, прив'язана до того, що вона обдарована, на наступних етапах розвитку втрачає ознаки своєї обдарованості.

Ознаки обдарованості

Ознаки обдарованості — це ті особливості обдарованої дитини, які виявляються в її реальній діяльності й можуть бути оцінені під час спостереження за її діями.

Ознаки обдарованості пов'язані з високим рівнем виконання діяльності. Разом з тим про обдарованість дитини слід судити в єдності категорій «хочу» і «можу», адже таким чином можна охопити два аспекти поведінки дитини: інструментальний і мотиваційний. Інструментальний аспект характеризує спосіб діяльності, мотиваційний — ставлення дитини до того чи іншого складника діяльності.

Інструментальний аспект поведінки дитини характеризується такими ознаками:

1. Наявність специфічної стратегії діяльності. Способи діяльності обдарованої дитини забезпечують її якісну продуктивність. Виділяють три рівні успішної діяльності:

- швидке засвоєння діяльності, а також висока успішність її виконання;

- використання і винаходження нових способів діяльності в умовах пошуку рішень у заданій ситуації;

- висунення нових ідей діяльності за рахунок глибокого опанування предмета, що приводить до нового бачення ситуації й пояснює появу несподіваних, на перший погляд, ідей і рішень.

2. Сформованість індивідуального стилю діяльності, що виражається в схильності «робити все по-своєму» і пов'язана з наявною